

MEDULĚNSKI FERÄ

**Zbornik radova sa znanstveno-stručnih
skupova 2. i 3. *Medulinski zavičajni annale*
„Mate Demarin“**

MEDULĚNSKI FERÄ

Svezak 1 – 2

Zbornik radova sa znanstveno-stručnih skupova 2. i 3.
Medulinski zavičajni annale „Mate Demarin“

Medulin 2020.
Općina Medulin

**Medulinski ferä: Zbornik radova sa znanstveno-stručnih skupova
2. i 3. Medulinski zavičajni annale „Mate Demarin“.**

Svezak 1 – 2

ISSN: 2757-2110

Nakladnik: Općina Medulin, Centar 223, 52203 Medulin

Za nakladnika: Goran Buić

Glavna urednica: Vanessa Vitković Marčeta

Uredništvo: Milan Radošević, Ivan Žagar, Ljiljanja Iveša

Recenzenti: dr. sc. Massimo Devescovi, dr. sc. Maurizio Levak, dr. sc. Lina Pliško

Lektura: Vanessa Vitković Marčeta

Prijevod i sažetaka: David Orlović (engleski), Sarah Zancovich (talijanski)

Grafičko oblikovanje i priprema: Dražen Tomić

SADRŽAJ

Riječ načelnika Općine Medulin	5
Pozdravno pismo kćeri Mate Demarina	6
Riječ urednice	7
 Davor Bulić	
Noviji nalazi rimskih stambeno-gospodarskih kompleksa u Medulinskome zaljevu	9
Newer Findings of Roman Residence-Economy Complexes in the Gulf of Medulin	
 Ida Koncani Uhač	
Rimski arhitektonski kompleks u podmorju uvale Bijeca	24
Roman Architectural Complex on the Seabed of Bijeca Cove	
 Miroslav Bertoša	
Medulinac Tone Kamerić, „Sargente Ponentino“. Sredozemna epizoda jednoga marginalca iz druge polovice XVIII. stoljeća	45
Tone Kamerić from Medulin, „Sargente Ponentino“. A Mediterranean Episode of a Marginal from the Second Half of the 18th Century	
 David Orlović	
Medulinski ljetni „amarcord“. Detalji iz svakodnevice ljetnih sezona u Medulinu (1919. – 1939.)	56
A Summer “Amarcord” of Medulin. Everyday Details from Medulin’s Summer Seasons (1919-1939)	
 Igor Jovanović i Igor Šaponja	
Deportacija i stradavanje stanovnika općine Medulin u koncentracijske logore nacističke Njemačke u Drugome svjetskom ratu	67
Deportation and Victims From Today’s Medulin Municipality in the Concentration Camps of Nazi Germany in World War II	
 Jasenko Zekić	
Razvoj javnoga prigradskoga prijevoza između Pule i Medulina od početka do osamdesetih godina XX. stoljeća	81
Development of Public Local Transport between Pula and Medulin from the Beginnings to the 1980s	

Nataša Urošević	
Paul Kupelwieser u Medulinu. Strateške vizije i nerealizirani projekti	91
Paul Kupelwieser in Medulin. Strategic Visions and Unrealized Projects	
 Marija Peruško	
Frazemi u medulinskome govoru	117
Phrasemes in the Speech of Medulin	
 Vanessa Vitković Marčeta	
Od <i>butige</i> do <i>shopping</i> centra: krematonimi općine Medulin u XXI. stoljeću	127
From the Butiga to the Shopping Centre: Chrematonyms of the Medulin Municipality in the 21st Century	
 Ljiljana Iveša	
Smeđa alga <i>Cystoseira amentacea</i> u priobalju južne Istre	137
Brown Algae <i>Cystoseira amentacea</i> Along the Coast of Southern Istria	
 Suradnici u ovome svesku	147
 Programi znanstvenih skupova	148

NOVIJI NALAZI RIMSKIH STAMBENO-GOSPODARSKIH KOMPLEKSA U MEDULINSKOME ZALJEVU

UDK 904:624.012](26.04)(497.571Medulin)

Urbanizacija rimskoga razdoblja je osim urbanoga oblikovanja gradova i uvođenja institucija rimskoga svijeta uvjetovala i naseljavanje izvangradskoga područja u obliku stambeno-gospodarskih kompleksa (tzv. rimskih vila). U rimskome svijetu poljoprivreda je bila primarna gospodarska grana, a takve su građevine ili skup građevina predstavljale osnovnu gospodarsku jedinicu. Brojna su poznata nalazišta rimskih priobalnih rezidencijalno-gospodarskih građevina na kopnenim obalama Medulinskoga zaljeva. Iako su dosad bili poznati sporadični rimski nalazi na otocima Ceja i Levan, posljednjih su godina zabilježeni ostaci rimske arhitekture koji ukazuju na stalnu naseljenost i intenzivnu gospodarsku djelatnost na još nekim otocima toga zaljeva u rimsko doba, ali i na preobrazbe gospodarskih kompleksa u ranosrednjovjekovnome razdoblju.

Ključne riječi: Medulinski zaljev, rimska vila, uljara, Finera, Bodulaš

Uvod

Fizičko zapošjedanje izvangradskoga prostora je u rimsko doba proces koji je povezan s urbanizacijom poluotoka, odnosno utemeljenjem kolonija rimskih građana (*colonia civium Romanorum*) u Poli i Parenaciju. Osim većih, urbanih naselja koja od Augustova doba dobivaju novo obličje, izvangradsko područje doživljava intenzivne promjene u vidu parcelacije zemljišta i izgradnje brojnih izvangradskih građevina s gospodarskom i rezidencijalnom namjenom. Time je uspostavljena čvrsta veza između gradskoga središta i njegova teritorija jer je izvangrade bilo područje gospodarske eksploatacije, područje koje je činilo gospodarsku osnovicu gradova kao mjesto proizvodnje prehrambenih proizvoda za potrebe gradskoga stanovništva, ali i za plasiranje takvih proizvoda na udaljenija tržišta.¹ Pripadnici rimske aristokracije bili su stanovnici gradova i vlasnici izvangradskih vila (*villa*, *villa rustica*), luksuznijih ruralnih građevina, kao i onih manje luksuznih, ali sa znat-

¹ Suić, Mate, „Odnos grad-selo u antici na istočnoj Jadranskoj obali“, *Jugoslavenski historijski časopis*, 3-4, 1973., 13-40.; Percival, John, *The Roman Villa, An Historical Introduction*, London, 1976., 145-146., 157.; Matijašić, Robert, *Gospodarstvo antičke Istre. Arheološki ostaci kao izvor za poznavanje društveno-gospodarskih odnosa u Istri u antici (I. st. pr. Kr. – III. st. po. Kr.)*, Pula, 1998., 95-96.

nim proizvodnim mogućnostima, u čemu se također ogleda veza između grada i njegova izvangradskoga teritorija.²

Ruralno je područje pored gospodarskih djelatnosti bilo i mjesto gdje se odvijala dokolica (*otium*) viših društvenih slojeva. Osobito one ruralne građevine, koje su se nalazile u iznimnome krajobraznom okruženju, rimskoj aristokraciji postaju mjesto dokolice, fizičkoga i duhovnoga odmora, ali i društvenoga života, kao mjesto gdje se primaju prijatelji i klijenti, organiziraju poslovni sastanci, druženja i zabave, ne zanemarujući pritom gospodarsku komponentu. Dva osnovna segmenta rimskih vila definirana su svojom funkcionalnošću, a manifestiraju se u gospodarskome, proizvodnome (*pars rustica*) i rezidencijalnome, ladanjskome (*pars urbana*) karakteru.³

Zemljišni posjedi u vlasništvu rimske aristokracije epigrafski su potvrđeni na području pulskoga i porečkoga agera. U južnoj Istri, na području kolonije Pole, tijekom I. stoljeća posjede imaju senatorske obitelji Lekanija, Palpelija i Statilija.⁴ Istovremeno, određene su zemljišne površine i u carskim rukama. Augustovi posjedi potvrđeni su na Valturskome polju, a u prvoj polovici I. stoljeća posjede julijevsko-klaudijevske dinastije čine i zemljišta u uvali Kuje kraj Ližnjana.⁵ Natpis iz Pule sa spomenom bivšega roba Antonije Minor, majke cara Klaudija i Augustove nećakinje, ukazuje na blisku povezanost carske obitelji s Polom i postojanje zemljišnih posjeda u njihovu vlasništvu u južnoj Istri.⁶ Osim samoga cara i članova carske obitelji, bliski Augustovi suradnici također imaju

2 O pitanju termina vila (*villa*) izvjestan je problem u činjenici što se uvažavanjem različitih kriterija termin *villa* može različito interpretirati. Kod antičkih autora se termin *villa* odnosi na građevinu ili skup građevina različite namjene, međutim, često i na cjelinu posjeda izvan gradskih zidina (*ager cum edificio*), uključujući zgradu i zemljište koje pripada posjedu. Vidi: Columella, Lucius Iunius Moderatus, „Rei rusticae“, u: Columella, Lucius Junius Moderatus, *On agriculture*, vol. 1, prev. Harrison Boyd Ash, Harvard University Press; William Heineman, London, 1960. (dalje: *Col. Rust.*), 1, 4, 6.; Varro, Marcus Terentius „Rerum rusticarum libri tres“, u: *Varro on Farming*, prev. Lloyd Storr-Best, G. Bell and Sons, London, 1912. (dalje: *Varro. Rust.*), 3, 2, 6-7.; Grenier, Albert, „Vicus, vicani / Villa“, *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines*, 5, 1, Librairie Hachette, Paris, 854-863, 870-881.; Percival, *The Roman Villa*, 13.; Mansuelli, Guido Achille, *Le Ville del mondo romano*, Milano, 1958., 14-16.; Matijašić, *Gospodarstvo*, 100. Nasuprot tomu Florentin, rimski pravnik iz druge polovice II. stoljeća, definira fundus kao zemljište koje sadrži zgradu. Zgradu naziva *aedes* kada ima urbanu i *villa* kada ima ruralnu ili gospodarsku namjenu (*Dig.* 50, 16, 211). Prema Annalisi Marzano termin *villa rustica* u većoj je mjeri proizvod suvremenih autora korišten da bi se pobliže definirala izvangradska ruralna građevina nasuprot sličnim, često raskošnijim i ponekad u velikoj mjeri istovjetnim, izvangradskim građevinama smještenim uz morskobalu (*villa maritima*). Marzano, Annalisa, *Roman Villas in Central Italy. A Social and Economic History*, Leiden – Boston, 2007., 82-83. U ovome se radu termin vila općenito rabi za izvangradsku građevinu svojstvenu rimskoj civilizaciji, najčešće s udjelom gospodarskoga i stambenoga dijela, bez obzira na stupanj luksuza. Opširnije o terminima *villa*, *villa rustica*, *villa suburbana*, *villa maritima* vidi opsežnu noviju raspravu u Zeman, Maja, „Transformacije rimskih „vila“ na prostoru srednje Dalmacije tijekom kasne antike i ranog srednjeg vijeka“. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2014., 39-74.

3 Varon u I. st. pr. Kr. piše o nastojanjima da se u okviru ruralnih imanja objedine korist (*utilitas*) i zadovoljstvo (*voluptas*), a pritom dobit sa zemljišnoga imanja zauzima primarno mjesto u odnosu na zadovoljstvo: „*hinc profecti agricolae ad duas metas dirigere debent, ad utilitatem et voluptatem. utilitas quaerit fructum, voluptas delectationem: priores partes agit quod utile est, quam quod delectat.*“ (*Varro. Rust.*, 1, 4, 1.)

4 Tassaux, Francis, „L’implantation territoriale des grandes familles d’Istrie“, *Problemi storici ed archeologici dell’Italia nordorientale e delle regioni limitrofe dalla preistoria al medioevo*, *Atti dei Civici Musei di Storia ed Arte di Trieste*, 13, 2, 1984., 209-210.; Tassaux, Francis, „Élites locales, élites centrales. Approche économique et sociale des grands propriétaires au nord de l’Italie romaine (Brescia et Istrie)“, *Histoire & Sociétés Rurales*, 19, 2003., 91-120.; Tassaux, Francis, „Patrimoines sénatoriaux de la *Decima Regio*“, *Cahiers Glotz*, 16, 2005., 139-164.

5 Forlati Tamaro, Bruna (priř.), *Inscriptiones Italiae*, Vol. X, Regio X, fasc. I, Roma, 1947. (dalje: *Inscr. It.*), 10, 1, 593.; *Inscr. It.* 10, 1, 585.; Tassaux, „L’implantation“, 209.; Starac, Alka, „Carski posjedi u Istriji“, *Opuscula Archaeologica*, 18, 1994., 133-145. Matijašić, Robert „La presenza imperiale nell’economia dell’Istria romana e nel contesto Adriatico“, *Istria Antiqua*, 4, 1998., 18.; Tassaux, „Élites“, 95.

6 *Inscr. It.* 10, 1, 39.; Starac, „Carski posjedi“, 135-136.; Tassaux, „Élites“, 94-95.; Tassaux, „Patrimoines sénatoriaux“, 142.

udjela u vlasničkoj strukturi zemljišnih posjeda južne Istre. Oslobođeni robovi Gaja Mecenata, bliskoga Augustova prijatelja koji je veći dio svojih posjeda nakon smrti 8. g. pr. Kr. oporučno ostavio Augustu, spominju se na natpisu pronađenome na području Busolera, danas prigradskoga naselja Pule.⁷ Iako epigrafijska ne pruža čvrste indicije za zaključak da su zemljišta uz obale Medulinskoga zaljeva bila u carskome vlasništvu, to je sasvim razložno pretpostaviti, osobito s obzirom na činjenicu da su zemljišta u neposrednoj blizini, u uvali Kuje, bila sastavni dio carskoga patrimonija.

U Istri početak prikupljanja podataka o rimskim izvangradskim nalazištima seže u sredinu XIX. stoljeća te je u posljednjoj sintezi o antičkoj topografiji hrvatskoga dijela Istre zabilježeno 481 rimsko izvangradsko nalazište od kojih se 296 nalazišta nedvojbeno mogu klasificirati kao nalazišta rimske ruralne arhitekture, a 185 lokaliteta predstavljaju potencijalna nalazišta rimske ruralne arhitekture.⁸ Distribucija ovakvih nalazišta gušća je na zapadnoj i južnoj obali istarskoga poluotoka i njezina bližega zaleđa, u blizini gradskih središta.⁹ Geomorfološke karakteristike ovoga dijela poluotoka su pristupačna obala s brojnim zaštićenim uvalama koje su pružale pogodnosti za povezivanje poljoprivrednih proizvoda s tržištem. Gotovo je svaka vila smještena uz morsku obalu (*villa maritima*) imala mandrač, manje ograđeno pristanište za čamce, ili veće lučke konstrukcije u obliku valobrana, lukobrana i uređenih operativnih obala¹⁰ koje su u pravilu predstavljale uvjet za uspješnu distribuciju gospodarskih proizvoda s imanja. Blizina tržišta i prometna povezanost čimbenici su koji bitno utječu na gospodarske značajke ruralnih imanja.¹¹

Antička arheološka nalazišta u Medulinskome zaljevu

Znatan se broj rimskih nalazišta nalazi na krajnjem jugu poluotoka u Medulinskome zaljevu i na poluotoku Kamenjak (misli se na cijeli poluotok Premantura), ali su tragovi naseljenosti zabilježeni i na otočićima istočno od Kamenjaka, u medulinskome arhipelagu,

7 Inscr. It. 10, 1, 575; Degrassi, Attilio, *Il confine nord-orientale dell'Italia Romana, ricerche storico-topografiche*, Dissertationes Bernenses, Bern, 1954.

8 Bulić, Davor, „Rimska ruralna arhitektura Istre u kontekstu ekonomske i socijalne povijesti“, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, 2014., 63-64., 319-369.

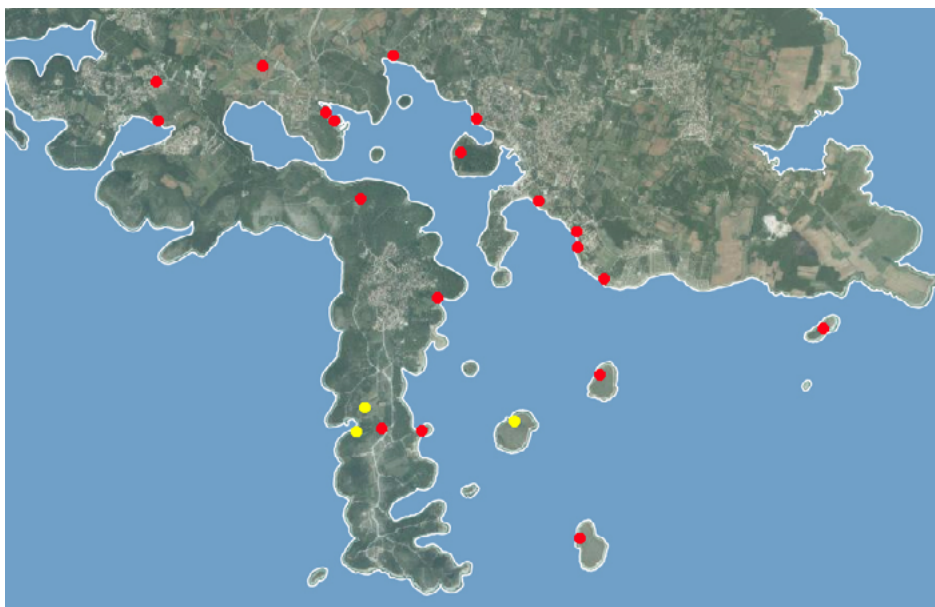
9 Matijašić, Robert, *Ageri antičkih kolonija Pola i Parentivm*, Zagreb, 1988., 84-85.; Matijašić, *Gospodarstvo*, 307-310., 419.

10 Degrassi, Attilio, „I porti romani dell'Istria“, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, 5, 1957., 24-81.; Vrsalović, Dasen, „Arheološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana“, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 1979., 455-467.; Carre, Marie Brigitte; Tassaux, Francis, „L'Istrie et la navigation nord-adriatique dans l'antiquité romaine“, *Histria Antiqua*, 17, 2009., 68-71.; Koncani Uhač, Ida, „Rimski lučki uređaji u Istri i njihov arheološki kontekst“, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, 2018., 205-393.

11 Katon u II. st. pr. Kr. smatra dva temeljna faktora preduvjetima za uspješnu ekonomiju poljoprivrednih imanja: kvalitetu zemljišta i pogodne klimatske uvjete, a nakon toga navodi jednako važne uvjete sažete u tri riječi: *viam, aquam, vicinum*, odnosno, ceste, voda i susjedstvo (Cato, Marcus Porcius, „De agricultura“, u: *Roman Farm Management the Treatises of Cato and Varro*, prev. Virginia Farmer, New York, 1913. (dalje: Cato, *De agr.*), 1, 2-3.). Potvrdu da je transport bio jedan od važnih faktora uspješne ekonomske integracije poljoprivrednih posjeda u širu ekonomiju nalazimo i kod drugih rimskih teoretičara poljoprivredne proizvodnje, poput Varona u I. st. pr. Kr. (Varro. *Rust.* 1, 16, 2), te stoljeće kasnije i kod Kolumele (Col. *Rust.* 1, 4, 6.).

o čemu će biti više riječi u nastavku. Razgranati Medulinski zaljev između rta Kamenjak i rta Marlera je dužine oko 8 km. Zaljev je na jugoistočnome, vanjskome, otvorenome dijelu omeđen nizom otočića. Unutarnji dio zaljeva zaštićen je poluotokom Kašteja i predstavlja pogodno sidrište. Ove su geografske datosti, uz krajobraznu vrijednost i blizinu kolonije Pole udaljene oko 7 km kopnom, bile jedan od čimbenika koji su uvjetovali razmjerno gustu naseljenost zaljeva u rimsko doba, što potvrđuje desetak poznatih nalazišta rimskih vila koja se pružaju na kopnenim obalama zaljeva.

Na lokalitetima Škokovica, uvala Močile, Pomer, Sv. Ivan – Biškupije, Burle – Mukalba, Vižula, uvala Bijeca, Pošesi i Kažela nalaze se ostaci rimske arhitekture koji su, zahvaljujući svome smještaju na morskoj obali, vlasnicima mogli pružati sve pogodnosti za odmor i relaksaciju, ali je s druge strane njihov smještaj predstavljao privilegirano polazište plasiranja poljoprivrednih proizvoda na udaljenija tržišta jer je u

Slika 1. Rimski nalazišta u Medulinskom zaljevu • (crvena točka) nalazišta arhitekture, • (žuta točka) nalazišta rimske keramike (kartu izradio Davor Bulić)

antici vođeni transport bio višestruko jeftiniji od transporta kopnom.¹² Od spomenutih nalazišta arheološka su se istraživanja u većem ili manjem opsegu obavljala samo na tri lokacije: Pomer, Vižula i podvodno arheološko istraživanje uvale Bijeca.

Na području današnje marine u Pomeru, u unutarnjem, sjevernom dijelu Medulinskoga zaljeva 80-ih godina prošloga i početkom ovoga stoljeća djelomično su istražene

12 Za cijenu transporta vidi Cato, *De agr.*, 22,3; Marcus Porcius, „De agricultura”, u: *Roman Farm Management the Treatises of Cato and Varro*, prev. Virginia Farmer, New York, 1913. (dalje: Cato, *De agr.*), 22, 3; Percival, *The Roman Villa*, 158-159; Green, Kevin, *The Archaeology of the Roman Economy*, London, 1986., 39-40; Laurence, Ray, „Land transport in Roman Italy: costs, practice and the economy”, *Trade, Traders and the Ancient City*, New York, 2005., 125-143. Opširnu bibliografiju za navedena nalazišta vidi u Bulić, „Rimska ruralna arhitektura”, 366-368.

dvije arhitektonske cjeline, međusobno udaljene oko 170 m.¹³ Iako prostor između dviju skupina arhitektonskih ostataka nije istražen, moguće je da se radilo o jedinstvenome arhitektonskom kompleksu s prevladavajućim rezidencijalnim karakterom koji se pružao uz morsku obalu na potezu od gotovo 300 metara. Uza sjeverniji istražen sklop nalazilo se пристаниште, danas sačuvano u dva reda kamenih blokova ispod morske razine, a sitni arheološki nalazi potvrđuju kontinuitet života na oba istraživana građevinska sklopa od I. do IV. stoljeća.¹⁴ Slični veliki građevinski kompleksi koji se u izduženoj arhitektonskoj formi pružaju uz morsku obalu u bližoj su okolici poznati u uvali Verige na Brijunima, gdje se arhitektonski sklop prostire uz obalu zaljeva, i sa suprotne strane Medulinskoga zaljeva, na poluotoku Vižuli, gdje su građevinski ostaci prepoznati duž obale poluotoka. Ostaci izuzetno velikoga izvangradskoga arhitektonskog kompleksa rimskoga razdoblja nalaze se na sjeverozapadnome dijelu unutrašnjega dijela Medulinskoga zaljeva, na poluotoku Vižula.¹⁵ Arhitektura se prostire duž gotovo čitave obale poluotoka u dužini od oko 1000 metara. Istraživanjima je potvrđeno razmjerno dugo trajanje naseljenosti kompleksa, od I. do kraja VI. stoljeća, s višestrukim rekonstrukcijama, adaptacijama i funkcionalnim prenamjenama pojedinih dijelova.¹⁶ Dosadašnja su istraživanja pružala uvid u rezidencijalne dijelove kompleksa (*pars urbana*) na zapadnoj obali poluotoka s dugačkim porticima uz morsku obalu, termalnim sklopom i nalazima arhitektonske dekoracije u vidu mozaičkih podova, mramornih oplata i ulomaka fresaka te skulpturalne plastike.¹⁷ Osim toga, istraživani su i ostaci zidane operativne obale i pristaništa u dužini većoj od 50 m s popratnim objektima.¹⁸ Istraživanja koja su upravo u tijeku vjerojatno će nam ukazati i na dijelove kompleksa s gospodarskom namjenom (*pars rustica*).

Skup zgrada na poluotoku Vižuli samo je manjim dijelom poznat, ali s obzirom na to da se arhitektonski ostaci prostiru na potezu od oko 1 km, moguće je zaključiti da je riječ o najvećem rimskom ruralnom kompleksu u Istri. O vlasniku ili vlasnicima kompleksa na Vižuli ne raspolazemo nikakvim podacima, prostranost arhitekture i dekorativni elementi govore da su vjerojatno bili pripadnici vrha društvene hijerarhijske ljestvice. Prema lokalnoj tradiciji arhitektonski je kompleks bio u vlasništvu carske obitelji.¹⁹ Već je istaknuto da

13 Južni sklop arhitekture, danas u ACI marini Pomer, istražila je Vesna Girardi Jurkić 1983. – 1984., a sjeverni je istražen 2007. – 2008. pod vodstvom Kristine Džin. Džin, Kristina, „Rescue Archaeological Research at a Portion of the Roman Building in Pomer in 2007“, *Histria Antiqua*, 16, 2008., 169–176.; Džin, Kristina, „Rijedak višebojni mozaik iz rimske vile u Pomeru“, *Kačić*, 41–43, 2011., 583–593.; Koncani Uhač, Ida, „Rezultati podmorskih arheoloških istraživanja u istarskom akvatoriju tijekom 2007. godine“, *Histria Antiqua*, 16, 2008., 199–202.

14 Džin, Rijedak višebojni mozaik, 587–588.

15 Istraživanja kopnenoga dijela kompleksa od 1995. do 2012. vodile su Vesna Girardi Jurkić i Kristina Džin, a podvodne arheološke radove Mario Jurišić i Igor Miholjek. Od 2018. ponovo se istražuje pod vodstvom Kristine Džin.

16 Girardi Jurkić, Vesna, „Rezidencijska antička vila na Vižuli“, *Vižula i Burle u antici*, Katalog Arheološkog muzeja Istre, 76, Pula, 2008., 9, 11.

17 Isto, 5–15.

18 Miholjek, Igor, „Podmorsko arheološko istraživanje ostataka arhitekture poluotoka Vižule kod Medulina“, *Histria Antiqua*, 14, 2006., 291–301.

19 Schiavuzzi, Bernardo, „Attraverso l'agro colonico di Pola“, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, 24, 1908., 162.

su zemljišta u okolici uvale Kuje, oko 3 km istočno od Vižule, u prvoj polovici I. stoljeća bila u posjedu julijevsko-klaudijevske dinastije, stoga je opravdano pretpostaviti da je i Vižula bila u vlasništvu carske obitelji početkom principata, no za dokazivanje ili opovrgavanje takve pretpostavke potrebno je pričekati buduće epigrafske nalaze.

Recentna istraživanja koja se posljednjih nekoliko godina provode u podmorju uvale Bijeca pružaju zanimljive podatke o ekonomskome segmentu života Medulinskoga zaljeva u rimsko doba.²⁰ Dvije građevine, danas ispod morske razine na zapadnome i istočnome dijelu uvale, te drveni piloni u središnjem dijelu uvale, između dviju građevina, nedvojbeno su imali gospodarsku namjenu, no konkretnu proizvodnu djelatnost u ovoj fazi istraživanja nije moguće sa sigurnošću odrediti. Vjerojatno je riječ o proizvodnji soli i uzgoju ribe. Osim navedenoga, u podmorju krajnjega jugozapadnoga dijela uvale, nedaleko od obale, zabilježeno je i osam mlinskih kamena, podložak za vertikalne grede tijeska i jedan zid.²¹ Ostaci mlinova za mljevenje maslina i kameni elementi tijeska redoviti su nalazi u uljarama, no prisutnost čak osam mlinskih kamena mogla bi upućivati na pretpostavku o kamenoklesarskoj radionici u kojoj su se proizvodili i kameni elementi mlinova i tijeskova, iako se, naravno, mogućnost postojanja uljare ne može isključiti.

Novija nalazišta rimske arhitekture na obalnome području Medulinskoga zaljeva

Posljednjih je godina uz obale Medulinskoga zaljeva, kao i na otocima u zaljevu, zabilježeno više antičkih nalazišta koja su dosad bila nepoznata u stručnoj literaturi. Na lokalitetu Pošesi 2013. zabilježili smo nalaze antičkih zidova u zemljanome nasipu morske obale, a koji su se ukazali uslijed morske erozije. Ostaci arhitekture nalaze se između dva poznata nalazišta, uvale Bijeca i Kažele.²² Zid koji se pruža usporedno s morskom obalom, sačuvan u četiri reda klesanoga kamenja, bio je vidljiv u dužini od oko 7 m, a nedaleko od njega, u zemljanome profilu obale, dokumentirana su dva zida vidljiva u poprečnome presjeku. Lice zida čine klesani kameni kvadri nejednake visine i veličine, ali pravilno uslojenih redova. Struktura zida pokazuje odlike tehnika *opus quadratum* i *opus pseudoisodorum*. Bez arheoloških istraživanja, odnosno s izostankom stratigrafskoga konteksta i kronološki dijagnostičkih sitnih pokretnih nalaza, nije moguće preciznije datiranje ovih građevinskih ostataka. Tehnika zidanja ne može biti siguran kriterij za određivanje datacije, no valja napomenuti da su na sličan način zidane strukture poznate u zaleđu

20 Podmorska arheološka istraživanja u uvali Bijeca vodi Ida Koncani Uhač. Više o rezultatima istraživanja vidi u radu Ide Koncani Uhač.

21 Koncani Uhač, Ida, „Uvala Bijeca kod Medulina. Izvještaj o podmorskom arheološkom istraživanju u 2015.“, Pismohrana Arheološkog muzeja Istre, Izvještaj br. 980/2015.

22 Matijašić, Ageri, 34.

Slika 2. Rimski zid na lokalitetu Pošesi (snimio Davor Bulić)

istočne jadranske obale početkom carskoga razdoblja.²³ Tragovi rimskodobne arhitekture zabilježeni su i oko 250 m južnije, također u zemljanome profilu morske obale, gdje je vidljivo lice zida u dužini oko 1,5 m i kanal od nasuprotno poslaganih crjepova. Pedesetak metara južnije, u zemljanome su se profilu obale uočavala dva reda neobrađenoga pločastoga kamenja poslaganoga u obliku klasa ili riblje kosti (*opus spicatum*). S obzirom na to da ovo kamenje nije obrađeno, vjerojatno je riječ o podlozi hodne površine. Na sve su se tri lokacije nalazili ulomci antičke građevinske keramike, koja je osim na plaži bila vidljiva i u zemljanome profilu uz morsku obalu.

U unutarnjem dijelu Medulinskoga zaljeva nedavno je identificirano još jedno nalazište rimske arhitekture na lokalitetu Burle – Mukalba.²⁴ Arhitektonski se ostaci nalaze stotinjak metara sjevernije od uvale koju čini poluotok Vižula i medulinski predio Burle, na morskoj su obali i u zemljanome profilu vidljivi ostaci dvaju kanala i dio zida iz rimskoga razdoblja. Kanali su služili za odvodnju otpadnih voda iz stambenoga ili gospodarskoga kompleksa, a građeni su od klesanoga kamenja i krovnih crjepova (*tegulae*). Rimska građe-

23 Bojanovski, Ivo, „Materijali, tehnike i strukture antičkog graditeljstva u unutrašnjosti provincije Dalmacije“, *Materijali, tehnike i strukture antičkog graditeljstva na istočnom jadranskom prostoru*, Zagreb, 1980., 45.

24 Konzervatorska podloga za UPU Medulin, pismohrana Konzervatorskog odjela u Puli.

vinska keramika nalazila se na morskoj obali u blizini ostataka arhitekture, ali i pedesetak metara od morske obale bili su uočljivi nalazi razasute rimske keramike.

Otoci medulinskoga arhipelaga s rimskim gospodarskim kompleksima: Finera i Bodulaš

Od 60-ih godina XX. stoljeća poznati su sporadični antički nalazi s dva otoka medulinskoga arhipelaga koji su upućivali na njihovu naseljenost u rimsko doba. Tada su na sjevernoj strani otoka Cele zabilježeni nalazi rimske keramike, a na Levanu ostaci rimske građevinske keramike i zida.²⁵ Noviji nalazi na otocima Finera (Fenera)²⁶ i Bodulaš potvrđuju da su svi veći otoci Medulinskoga zaljeva bili stalno naseljeni u rimsko doba.

Otok Finera najjužniji je otok Medulinskoga zaljeva površine oko 17 hektara, udaljen oko 1 nautičku milju od najbližega kopna na poluotoku Kamenjak. Nedavno zabilježeno rimsko nalazište na Fineri ne samo da upotpunjuje sliku o gustoći naseljenosti krajnjega juga Istre u rimsko doba već potvrđuje i gospodarsku aktivnost na otoku koji se nalazi na vanjskome dijelu Medulinskoga zaljeva. Obilaskom nalazišta 2013. godine zabilježili smo tri monolitna kamena podloška vertikalnih greda tijeska (*lapides pedicini*), mlinski kamen za mljevenje maslina (*mola, orbis*) i rimsku cisternu. Na sjeverozapadnome dijelu otoka, četrdesetak metara od morske obale nalazi se cisterna vanjskih dimenzija 6,5 x 3 metra. Na zemljanoj površini djelomično su bili vidljivi zidovi cisterne građeni u tehnici *opus cementicium*, odnosno zidane strukture građene od čvrstoga kompozitnoga materijala koji čine sitnije kamenje, pijesak, razlomljena opeka i vapno. Zabilježeni su i tragovi vodonepropusne žbuke (*opus signinum*). Nalazi kamenih elemenata tijeskova i mlinskoga kamena zabilježeni su na dvjema pozicijama, a neravan teren koji se prostire na širem području oko nalaza elementa tijeska i cisterne daje naslutiti da se ispod zemlje nalaze ostaci antičkih zidova koji su pripadali rimskoj građevini s gospodarskim sadržajima.

Jedan se *lapis pedicinus* nalazio 25 m jugoistočno od cisterne i odlomljen je u dva dijela. Moguće je da se nalazi na izvornome mjestu, no ne i u izvornome položaju. Iz nepoznatoga je razloga postavljen na jednu od bočnih uzdužnih strana kamenoga bloka, možda prilikom neuspjelog pokušaja njegova odvoženja s otoka, pri čemu se mogao odlomiti. Podložak vertikalnih greda tijeska bio je polovicom svoje širine ukopan u zemlju, što govori u prilog hipotezi o njegovu dislociranju iz izvornoga položaja prije razmjerno dosta vremena, iako preciznije vremenske okvire nije moguće odrediti. Dužina podloška

25 Matijašić, Ageri, 33-34.

26 Na kartografskim prikazima iz XVIII. stoljeća otok se naziva *Finera Sco.* ili *Fenera Scoglio*. Lago, Luciano – Rossit, Claudio, *Descrizione Histriae. La penisola Istriana in alcuni momenti significativi della sua tradizione cartografica sino a tutto il secolo XVIII*, Trieste, 1981., 301. Na hrvatskoj osnovnoj karti mjerila 1 : 5000 nesonim je Fenera, a među lokalnim stanovništvom Medulinštine rabi se oblik Finera.

Slika 3. Podložak vertikalnih greda tjeska na Fineri (snimio Davor Bulić)

iznosi 180 cm, visina 50 cm, dok širinu nije moguće definirati bez iskopavanja. Četvrtasta udubljenja za umetanje vertikalnih greda tjeska na gornjoj strani podloška su dimenzija 24 x 43 cm i 26 x 43 cm. Na ove je grede bila pričvršćena horizontalna greda koja se na suprotnome kraju opterećivala vertikalnom silom, najčešće uz pomoć vitla ili vijka s protutegom, te se tako principom poluge preko horizontalne grede vršio pritisak na masline ili grožđe postavljene u košaru iznad podloška tjeska, odakle se iscijedena tekućina kanalima odvodila prema recipijentu za njezino sakupljanje.

Šezdesetak metara jugozapadno od opisanoga podloška vertikalnih greda, na zapadnoj obali otoka nalaze se dva monolitna kamena podloška vertikalnih greda tjeska i mlinski kamen (*mola, orbis*), sastavni dio mlina za mljevenje maslina (*mola olearia*). Ovo je monolitno kamenje dospjelo na morsku obalu prilikom odrona zemljanoga profila obale uslijed morske erozije. Mlinski kamen je promjera 122 cm, debljine 22 cm s elipsoidnim otvorom po sredini dimenzija 15 x 20 cm. Mlinski kamen se svojim promjerom izdvaja od poznatih sličnih primjera u Istri, čiji promjer iznosi od oko 80 do 90 cm.²⁷ Svojevrstu osobitost imaju i podlošci vertikalnih greda tjeska koji nemaju uobičajen oblik kvadra već nepravilne četverostrane prizme. Kraće bočne plohe trapezoidnoga su oblika, a donja stranica podloška je blago konkavno zaobljena. Površina dužih bočnih stranica uz rubove je fino obrađena, dok se na sredini jedne uzdužne stranice nalazi udubljenje dužine 10 cm, širine

Slika 4. Podlošci vertikalnih greda tjeska i mlinski kamen na Fineri (snimio Davor Bulić)

3,5 cm i dubine 10 cm. Zaobljeni donji dio, zakošene i fino obrađene uzdužne bočne stranice bloka, kao i udubljenje na uzdužnoj stranici osnovica su pretpostavke da su monolitni blokovi sekundarno prenamijenjeni u podložak vertikalnih greda tjeska, a prvotna im je funkcija mogla biti konstruktivni element luka u sastavu građevine nepoznate namjene.²⁸

Međusobna dislociranost kamenih blokova tjeska ne svjedoči o dvjema zasebnim uljarama već možemo pretpostaviti dva odvojena prostora u sklopu iste građevine za preradu maslina i možda grožđa, analogno sličnim rješenjima prostorne organizacije rimskih gospodarskih građevina.²⁹ Na istome tjesku nisu se tiještile masline i grožđe jer su kamen i keramika, materijali od kojih su bile izgrađene baze tjesaka i kanali za otjecanje iscijeđene tekućine, porozni te bi se u slučaju mješovite proizvodnje na istome tjesku iskvario okus ulja ili vina. pisci rimskih agrarnih traktata ovakvu tvrdnju izričito ne navode, ali iz terminologije kojom se koriste naslućuje se jasna distinkcija između tjesaka za grožđe i tjesaka za masline. Katon tjeske za grožđe naziva *vas torculus instructus* ili *vas vinarius*, a za masline *vas olearius instructus*.³⁰ Kod Varona nailazimo na opći termin *torcular* ili *prelum* u kontekstu vinskih tjesaka, dok jasno naznačuje *torculum olearius* za tiještenje maslina.³¹

28 U organizaciji ronilačkoga kluba Centar iz Medulina i udruge Eko More u srpnju 2015. izvršili smo arheološko pretraživanje podmorja uza zapadnu obalu Finere, no pritom nisu pronađeni ostaci rimske obale ili pristaništa. U pretraživanju podmorja, osim ronilaca ronilačkoga kluba, sudjelovali su arheolozi Ida Koncani Uhač, Marko Uhač i Davor Bulić.

29 U bližoj okolini odvojena postrojenja za preradu maslina i ulja u sklopu iste građevine poznata su iz uvale Madona (uvala Dobrika ili tzv. Bizantski kastrum) na Velom Brijunu (Matijašić, *Gospodarstvo*, 130-133.).

30 Cato, *De agr.* 11, 1.; 18.; 19.

31 Varro, *Rust.* 1, 54, 2-3.; 1, 55, 7.

Slika 5. Poligonalna apsida ispod recentne suhozidne konstrukcije na Bodulašu (snimio Davor Bulić)

Dosad nepoznate antičke i ranosrednjovjekovne arhitektonske nalaze zabilježili smo 2015. godine i na otoku Bodulašu.³² Otok se nalazi sjeverozapadno od Finere, veličine je oko 12 hektara i udaljen oko 1,5 nautičku milju od istočne obale poluotoka Kamenjak. U niskome raslinju koje prekriva veću površinu otoka uočeni su ostaci antičke cisterne dimenzija oko 5 x 3 metra, a nedaleko od cisterne nalazio se veći dio monolitnoga kamenog podloška vertikalnih greda tijeska. Uokolo ovih nalaza na okolnome području dimenzija oko 45 x 55 m nalaze se manje kamene gomile ispod kojih se kriju ostaci rimskoga gospodarskog arhitektonskog sklopa u kojemu se odvijala proizvodnja maslinova ulja ili vina. U donjem dijelu novije suhozidne konstrukcije, u funkciji skloništa za stoku koja se povremeno nalazi na otoku, zabilježeni su ostaci zidane apsida, izvana poligonalna oblika. Jedna od uočljivih karakteristika crkava VI. stoljeća u Istri je jedna ili više izvana poligonalnih, a iznutra polukružnih apsida koje izlaze iz linije začelnoga zida. Uzori za gradnju ovoga tzv. ravenskoga tipa crkve s poligonalnom apsidom u ruralnome ambijentu Istre nalaze se u velebnim crkvenim zdanjima sagrađenim sredinom VI. stoljeća u biskupskim središtima, Eufrazijevoj bazilici u Poreču i crkvi sv. Marije Formoze u Puli.³³

32 Nalazi su zabilježeni nakon neuspješnoga pretraživanja podmorja Finere. Ovom prilikom zahvaljujem Ratku Radoševiću koji nas je uputio na nalazište na Bodulašu.

33 U pulskome je ageru poznato nekoliko crkava s poligonalnom apsidom koje datiraju u drugu polovicu VI. stoljeća: Sv. Elizej kraj Fažane, Sv. Petar na Velom Brijunu, Sv. Lucija i Sv. Mauro kraj Galižane, Sv. Saba i Sv. Florijan na otoku Uljanik u pulskoj luci (Marušić, Branko, *Kasnoantička i bizantska Pula*, Pula, 1967., 22-35.), crkva nepoznata titulara na lokalitetu Valbandon – Vela boška (Juroš-

Poligonalna apside pruža čvrste indicije za interpretaciju ranosrednjovjekovne preobrazbe rimske rustične vile na otoku Bodulašu. Jedna od karakterističnih funkcionalnih i sadržajnih preobrazbi rimskih vila u kasnoj antici i ranome srednjem vijeku je njihova kristijanizacija. O procesu kristijanizacije ruralnoga područja svjedoče arheološki ostaci kršćanskih građevina u sklopu rustičnih vila ili u njihovoj neposrednoj blizini. Inicijatori gradnje takvih objekata na privatnim posjedima bili su pripadnici zemljoposjedničke aristokracije V. i VI. stoljeća, to su uglavnom stanovnici grada, koji „donose“ na svoje imanje i svoja religiozna uvjerenja.³⁴ Crkve na privatnim izvangradskim imanjima mogle su biti integrirane u postojeće, rezidencijalne ili gospodarske dijelove rustičnih vila koji su adaptacijom dobivali novu namjenu za vjerske potrebe ili je za potrebe liturgije sagrađena nova građevina, bilo dislocirana od postojeće stambeno-gospodarske građevine ili je pak nova kršćanska građevina nastala na dijelu starijega arhitektonskoga kompleksa koji više nije bio u izvornoj funkciji.³⁵ Za područje Medulinskoga zaljeva postoje pretpostavke o ovakvim preobrazbama rustičnih vila u kasnoj antici ili ranome srednjem vijeku za lokalitete Biškupije ili Funtana, između Pomera i Medulina, Sv. Andrija kraj Pomera i na Vižuli.³⁶ Međutim, potrebno je naglasiti da spomenute crkve nisu dosad istraživane, stoga ne postaje čvrsti argumenti koji bi gradnju tih crkava datirali u starokršćansko razdoblje. Evidentni primjeri gradnji crkvi tijekom VI. stoljeća na gospodarskim dijelovima rustičnih vila u južnoj Istri poznati su na lokalitetima Sv. Elizej kraj Fažane³⁷ i Valbandon – Vela boška.³⁸ Crkva sv. Elizeja predstavlja novosagrađenu građevinu, dok je crkva nepoznata titulara u Valbandonu nastala adaptacijom ili nadogradnjom dijela rustične vile s ciljem dobivanja sakralnoga prostora.

Osim arhitektonskih elementa sakralne građevine na Bodulašu, danas vidljivih u izvana poligonalnoj apsidi, na postojanje crkvenoga zdanja na otoku, možda i u mlađim povijesnim razdobljima, upućuje i nesonimija³⁹ u obliku hagiotoponima⁴⁰ Sv. Marina

Monfardin, Fina, „Pitanje likovnog kontinuiteta u Istri na primjeru pluteja iz Valbandona“, *Starohrvatska spomenička baština - rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, Zagreb, 1996., 105-112.; Matijašić, *Gospodarstvo*, 168.) i crkva Sv. Mihovila Banjolskog kraj Peroja (Barada, Martina; Mustač, Sunčica, „Sv. Mihovil Banjolski – preliminarni rezultati istraživanja trobrodne bazilike“, *I. porečki susret arheologa – Rezultati arheoloških istraživanja na području Istre*, 2008., 151-161.; Mustač, Sunčica, „Crkva sv. Mihovila u Banjolama kraj Peroja“, *Korpus ranosrednjovjekovne skulpture*, knjiga 1, Split – Pula, 2017., 7-24.).

34 O procesu kristijanizacije vila na istočnome Jadranu vidi Zeman, „Transformacije rimskih 'vila'“, 229-275.; Zgrablić, Marina; Bulić, Davor, „Povijesno-topografski aspekti kristijanizacije agera kolonije Pole u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku (4. – 6. stoljeće)“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 49, 2017., 45-62.

35 Bowes, Kim, „Villa sacra: the Transformation of Domestic Space in Some Late Roman Villas of Hispania“, *Arqueologia da Antiquidade na Península Ibérica. Actas do III Congresso de Arqueologia Peninsular*, 2000., 587-596.; Ripoll, Gisela; Arce, Javier, „The Transformation and End of Roman Villae in West (Fourth-Seventh Century: Problems and Perspectives)“, *Towns and their Territories in Late Antiquity and the Early Middle Ages*, 2000.; Brogiolo, Gian Pietro; Chavarría, Alexandra, „Chiese e insediamenti rurali tra V e VI secolo: Italia settentrionale, Galia meridionale e Hispania“, *Chiese e insediamenti nelle campagne tra V e VI secolo [Documenti di Archaeologia 30]*, 2003., 9-37.; Zeman, „Transformacije rimskih 'vila'“, 224-226.

36 Levak, Maurizio, „Rani srednji vijek“, *Monografija općine Medulin*, 2013., 80.

37 Marušić, *Kasnoantička i bizantska Pula*, 24., 26-27.

38 Juroš-Monfardin, „Pitanje likovnog kontinuiteta“, 105-112.

39 Nesonim je ime otoka.

40 Hagiotoponim je naziv mjesta motiviran imenom sveca.

koji je u oblicima *Sc. di S. Marina*, *Sco. di S. Marina* zabilježen u najstarijim mletačkim kartografskim prikazima iz XVI. i XVII. stoljeća. Nesonim *Boduli* javlja se sredinom XVIII. stoljeća, no 1797. još se uvijek rabi hagiotoponim *Sc. S. Marina*.⁴¹ Zanimljive i pomalo nejasne podatke o otoku Bodulašu prenose Luka Kirac 20-ih godina prošloga stoljeća i Vitomir Ujčić četiri desetljeća poslije, koji navodi: „Nekad je na otočiću Bodulašu bio franjevački samostan i Crkva sv. Marine. Fratri su bili došli iz Bodulije (to jest sa kvarnerskih otoka), pa su Medulinci i njihov otok nazvali bodulom, što je stari nadimak za otočane. Crkva i samostan su u ruševinama. Crkva sv. Agneze je iz 15. st.”⁴² Ujčić podatak o franjevačkome samostanu i crkvi sv. Marine preuzima od Kirca, no s obzirom na to da drugim podacima o samostanu na Bodulašu ne raspoložemo, njegovo je postojanje upitno.⁴³ Također je nejasno je li se prema Ujčiću na Bodulašu nalazila i crkva sv. Agneze ili se podatak o dataciji odnosi na župnu crkvu u Medulinu.

Zaključak

Otoci Finera i Bodulaš nalaze se na vanjskome dijelu Medulinskoga zaljeva te su izloženi udarima bure i juga, na otocima nema zaštićenih uvala koje bi pružale koliko-toliko sigurno sidrište u neadekvatnim vremenskim uvjetima. S obzirom na ove, ne osobito povoljne, okolnosti, postavlja se pitanje odabira ovih lokacija za gradnju gospodarskih kompleksa koji su uz evidentnu gospodarsku namjenu mogli sadržavati i onu stambenu. Poznata topografija antičkih nalazišta u Medulinskome zaljevu i njegovoj okolini govori o razmjerno gustoj naseljenosti krajnjega juga Istre u rimsko doba, ali i o ekstenzivnoj poljoprivrednoj proizvodnji širega područja koje okružuje Medulinski zaljev. Novija istraživanja ukazala su da je, usprkos nedostatku tragova rimske centurijacije zemljišta, znatan dio poluotoka Kamenjak bio poljoprivredno eksploatiran u rimsko doba. Nedavno je utvrđeno postojanje mreže kvadratnih udubina u kamenu živcu koje predstavljaju ostatke antičkoga plantažnog nasada, vjerojatno maslinika, na širem području poluotoka Kamenjak.⁴⁴ Prema ostacima tjeskova i mlinova na Fineri dva su tjeska vjerojatno bila namijenjena proizvodnji ulja, a jedan, udaljen šezdesetak metara, možda proizvodnji vina. Katon, pisac agrarnoga traktata u II. st. pr. Kr., navodi da su postrojenja s dva tjeska nužna za maslinike veličine 30 hektara.⁴⁵ S obzirom na to da je površina Finere oko 17 hektara, a u antici je bila neznatno veća, moguće je na

41 Lago, Luciano; Rossit, Claudio, *Descriptio Histriae*, Trieste, 1981., 232-268.

42 Ujčić, Vitomir, *Pula od najstarijih vremena do danas*, Pula, 1963., 389.

43 U dostupnim vizitacijama pulskoga biskupa iz 1658./1659. nema spomena franjevačkoga samostana na otoku Bodulašu. Kudiš Burić, Nina; Labus, Nenad, *U kraljevskim stranama i pod Sv. Markom. Vizitacije u pulskoj biskupiji na austrijskom i mletačkom području godine 1658. i 1659.*, Rijeka, 2003.

44 Matijašić, Robert, „Još jedan primjer fosiliziranog antičkog krajolika u Istri: Rt Kamenjak (Premantura, Pula)“, *Tabula, Časopis Odjela za humanističke znanosti*, 2012., 75-89.

45 Cato, *De agr.* 3, 5.

otocima Medulinskoga zaljeva pretpostaviti prerađivačko skladišne prostore u kojima su se obrađivale masline sa širega područja. No, valja napomenuti da su se takve prerađivačke jedinice mogle nalaziti i na susjednome kopnu. Drugo racionalno objašnjenje za smještaj gospodarskih kompleksa na otocima medulinskoga arhipelaga moguće je tražiti u razmjerno gustoći naseljenosti južne Istre, odnosno u ekstenzivnoj poljoprivrednoj proizvodnji uslijed koje su možda zemljišta na otocima zaljeva bila jedina slobodna za poljoprivrednu kultivaciju. Noviji nalazi u Medulinskome zaljevu idu u prilog hipotezi, iznesenoj još 20-ih godina prošloga stoljeća u Rostovzevoj antologijskoj sintetskoj raspravi o ekonomskoj i socijalnoj povijesti Rimskoga Carstva, da je čitava južna Istra u ranocarsko doba bila pretvorena u nasade maslina.⁴⁶

Sažetak

Brojna nalazišta rimskih rezidencijalno-gospodarskih građevina na priobalnome području Medulinskoga zaljeva svjedoče o razmjerno gustoći naseljenosti ovoga područja u antici. Ovakve su građevine u rimsko doba često objedinjavale stambeno-rezidencijalni i gospodarski segment koji je uglavnom bio namijenjen poljoprivrednoj proizvodnji, temeljnoj gospodarskoj djelatnosti rimskoga doba. Nedavno zabilježena rimska nalazišta Pošesi i Burle – Mukalba na sjevernim obalama zaljeva, te ona na otocima Fineri i Bodulašu upotpunjuju sliku o gustoći naseljenosti krajnjega juga Istre u rimsko doba, ali i potvrđuju gospodarsku aktivnost na otocima koji omeđuju vanjski dio Medulinskoga zaljeva.

Na Fineri su danas vidljiva tri monolitna kamena podloška vertikalnih greda tijeska, mlinski kamen za mljevenje maslina i cisterna za sakupljanje vode. Ovi su nalazi pripadali gospodarskomu kompleksu namijenjenomu proizvodnji maslinova ulja. S obzirom na to da se uz dva kamena bloka, koji se danas zbog morske erozije nalaze na morskoj obali, nalazi mlinski kamen za mljevenje maslina, a treći podlozak greda tijeska se nalazi šezdesetak metara dalje, u unutrašnjosti otoka, moguće je pretpostaviti dva odvojena prostora u sklopu iste građevine za preradu maslina i vjerojatno grožđa, analogno brojnim sličnim rješenjima prostorne organizacije rimskih gospodarskih građevina.

Podlozak vertikalnih greda tijeska i cisterna na otoku Bodulašu ostaci su sličnoga postrojenja za preradu maslina ili grožđa. Ostaci apside, izvana poligonalnoga oblika, pružaju čvrste indicije za pretpostavku da je rustična vila na Bodulašu vjerojatno tijekom VI. stoljeća dobila nove sadržaje za štovanje kršćanske vjere, u skladu s poznatim procesom postantičkih preobrazbi rimskih vila u Italiji i provincijama.

Newer Findings of Roman Residence-Economy Complexes in the Gulf of Medulin

Summary

Numerous archaeological sites of Roman residential and buildings for economic purposes in the coastal area of the Gulf of Medulin testify to a relatively dense population of this area in antiquity. In Roman times, such structures often combined residential and economic segments, which were mainly intended for agricultural production, the basic economic activity of the Roman times. The recently recorded Roman sites of Pošesi and Burle - Mukalba on the

46 Rostovzev, Michael, *Storia economica e sociale dell'impero romano*, Firenze, 1976., 270-271. Izvorno izdanje: *The Social and Economic History of the Roman Empire*, Oxford, 1926.

northern shores of the Gulf as well as those on the islands of Finera and Bodulaš complete the picture of the population density of the far south of Istria in Roman times, but also confirm the economic activity on the islands delimiting the outer edge of the Gulf of Medulin.

At Finera, three monolithic stone washers of vertical beams, a millstone for olive milling and a tank for water collection are visible today. These archeological findings belonged to an economic complex intended for the production of olive oil. Given the fact that along the two stone blocks, which today sit on the coast due to marine erosion, there is a millstone for olive grinding, and the third base of the beam is about sixty meters further away, in the interior of the island, it is possible to assume two separate spaces within the same olive and, most probably, grape processing building, analogous to numerous similar arrangements for the spatial organization of Roman economy buildings.

The base of the vertical beam and cistern beams on the island of Bodulaš are the remains of similar olive or grape processing plants. The remains of the apse, externally polygonal in shape, provide solid indications for the assumption that the rustic villa on Bodulaš received new Christian-related content probably during the 6th century, in accordance with the known Late Antiquity processes of conversion of Roman villas in Italy and the Provinces.

I ritrovamenti più recenti dei complessi residenziali-produttivi romani della baia di Medolino

Riassunto

I numerosi ritrovamenti di strutture residenziali-produttive nella zona costiera della baia di Medolino testimoniano di una densità di popolazione relativamente alta del territorio durante il periodo romano. Le ville rustiche del periodo, spesso unificavano il segmento abitativo-residenziale e quello produttivo dedicato principalmente alla produzione agricola, il settore produttivo principale dell'antichità romana. Rilevati di recente, i siti romani di Pošesi e Burle – Mukalba situati sulle sponde settentrionali della baia e i siti delle isole di Finera e Bodulaš, arricchiscono le conoscenze sulla densità della popolazione dell'estrema punta meridionale dell'Istria nel periodo romano e allo stesso tempo confermano la presenza dell'attività produttiva sulle isole che delimitano la parte esterna della baia di Medolino.

Sull'isola di Finera sono visibili oggi tre monolitici sostegni in pietra per le travi verticali del frantoio, la macina per le olive e la cisterna per la raccolta dell'acqua. Questi ritrovamenti appartenevano al complesso dedicato alla produzione dell'olio d'oliva. Dato che accanto ai due blocchi di pietra, che oggi a causa dell'erosione si trovano sulla costa marina, è stata ritrovata la macina per la macinazione delle olive, mentre il terzo supporto delle travi del frantoio si trova ad una sessantina di metri di distanza, verso l'entroterra dell'isola, è possibile presupporre che esistessero due locali separati all'interno della struttura dedicati alla lavorazione delle olive e probabilmente anche dell'uva, analogamente a simili soluzioni organizzative degli spazi rinvenute in altre strutture romane a scopo produttivo.

Il supporto delle travi verticali e la cisterna che si trovano sull'isola di Bodulaš sono i resti di una struttura simile dedicata alla lavorazione di olive e uva. I resti dell'apside dalla forma esterna poligonale offrono forti indizi per poter supporre che probabilmente nel corso del VI secolo la villa rustica di Bodulaš ottenne nuovi contenuti destinati all'osservazione della religione cristiana, in sintonia con il processo di trasformazione postantica delle ville romane in Italia e nelle province.